

نواحی اقتصادی

درس شانزدهم : کشاورزی، صنعت و تجارت

منابع و مواد اولیه در کارخانه‌ها تغییر شکل می‌یابند و به کالاهای جدید تبدیل می‌شوند؛ مانند انواع کالاهای صنعتی (کفش، اتومبیل، پارچه، فولاد و...) .

۳- فعالیت‌های نوع سوم شامل فروش و مبادله کالاهای و خدمات است؛ مانند فعالیت‌های آموزشی، درمانی، خرید و فروش و....

کشاورزی

● سیستم‌های کشاورزی و انواع آن

به نظر شما برای تولید یک محصول کشاورزی به چه عواملی نیاز داریم؟ آیا می‌توانید بگویید یک کشاورز برای تولید محصول چه فعالیت‌هایی انجام می‌دهد؟ به شکل ۱ توجه کنید. همان‌طور که می‌بینید، فعالیت کشاورزی را می‌توان به عنوان یک سیستم در نظر گرفت.

سیستم‌های کشاورزی در همه نواحی جهان، یکسان نیستند. به طور کلی دو نوع سیستم کشاورزی عمده در جهان وجود دارد : سیستم سنتی و سیستم تجاری.

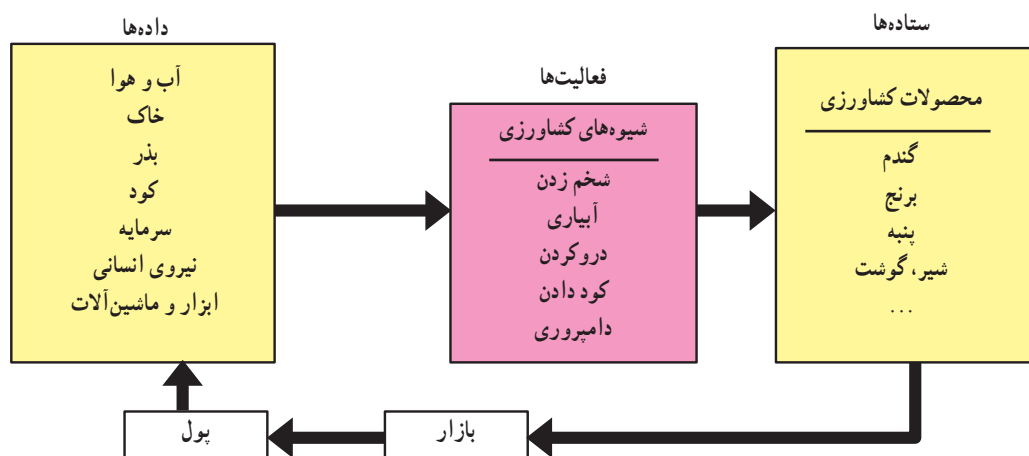
انسان‌ها برای ادامه زندگی و تهیه لوازم مورد نیاز خود نظیر غذا، مسکن، لباس، سوخت و... به محیط طبیعی و منابع موجود در آن وابسته‌اند. همه جوامع انسانی برای تداوم بقا به ناچار به تغییر شکل محیط طبیعی و تولید می‌پردازند و چون یک فرد یا جامعه نمی‌تواند به تنهایی همه نیازهای خود را رفع کند، ناگزیر است که از انسان‌ها یا جوامع دیگر کمک بگیرد. این امر به توزیع و مبادله کالاهای محصولات منجر می‌شود و فعالیت‌های اقتصادی را شکل می‌دهد.

همان‌طور که در فصل اول آموختید، شکل، نوع و چگونگی فعالیت‌های اقتصادی در نواحی مختلف، متفاوت است. شما در این درس با برخی از اشکال فعالیت‌های اقتصادی در نواحی مختلف آشنا می‌شوید.

به طور کلی فعالیت‌های اقتصادی به سه گروه عمده^۱ تقسیم می‌شوند :

۱- فعالیت‌های نوع اول به فعالیت‌هایی گفته می‌شود که به طور مستقیم با انواع منابع طبیعی در ارتباط‌اند. زراعت، دامپروری، صید ماهی، جنگل‌داری و... جزء فعالیت‌های نوع اول است.

۲- فعالیت‌های نوع دوم شامل فعالیت‌هایی است که در آن

شکل ۱- کشاورزی به عنوان یک سیستم

۱- فعالیت‌های نوع چهارم فعالیت‌هایی است که با تولید و پردازش اطلاعات سرو کار دارد.

و تولید محصول به منظور فروش و صادرات انجام می‌گیرد. این سیستم در تعدادی از کشورهای درحال توسعه و کشورهای توسعه یافته صنعتی دیده می‌شود.

به شکل‌های ۲ و ۳ نگاه کنید و آن دو را با هم مقایسه کنید. به نظر شما داده‌ها و ستاده‌ها در این دو سیستم چه تفاوتی با هم دارند؟

هر یک از سیستم‌های سنتی یا تجاری خود به گروه‌های مختلف تقسیم می‌شود. در این جا برخی از مهم‌ترین شیوه‌های کشاورزی را در هر یک از سیستم‌ها بررسی می‌کنیم.

۱- سیستم معیشتی یا سنتی : در این سیستم، بیشتر از نیروی انسانی و ابزار ابتدایی استفاده می‌شود. میزان تولید و سود اقتصادی پایین است و محصولات کشاورزی و دامی بیشتر برای رفع نیازهای خانواده کشاورز تولید می‌شوند. این سیستم در بیشتر نواحی کشورهای در حال توسعه رواج دارد.

۲- سیستم تجاری یا ماشینی : در این سیستم از فناوری پیشرفته و شیوه‌ها و ابزارآلات مدرن مانند تراکتور، کمباین، همچنین بذر اصلاح شده و کود شیمیایی استفاده می‌شود. زمین کشاورزی معمولاً وسیع و میزان تولید و سود اقتصادی بالاست

شکل ۲- کشاورزی سنتی

شکل ۳- کشاورزی ماشینی

سیستم کشاورزی سنتی

این سیستم شامل انواع متفاوتی است. در اینجا سه نوع آن؛ یعنی کشت نوبتی، گله‌داری شبانی و کشت برنج غرقابی معرفی می‌شود:

الف - کشت نوبتی (متحرک): این سیستم کشاورزی در بین بومیان ساکن اراضی پست نواحی استوایی در قاره‌های آمریکا، آفریقا و جنوب شرقی آسیا و اندونزی رواج دارد. کشاورزان با قطع کردن درختان و سوزاندن پوشش گیاهی محل زمین‌ها را به اصطلاح پاک می‌کنند تا برای کشاورزی آماده شوند. محصولات کشت نوبتی شامل ذرت، حبوبات، موز و... است. این نوع کشاورزی قبل از مرحله برداشت به کار و هزینه زیادی نیاز ندارد.

در این شیوه از هیچ نوع کود حیوانی یا شیمیایی استفاده نمی‌شود و کشاورزان چهار یا پنج سال بی در پی زمین را می‌کارند و محصول آن را برداشت می‌کنند. زمانی هم که خاک مزارع قدرت باروری و حاصل خیزی خود را از دست می‌دهد، آن را رها می‌کنند و به جای دیگر می‌روند. مزارع و زمین‌های ترک شده گاه دو تا بیست سال بدون استفاده باقی می‌مانند. این شیوه زراعت از انواع ابتدایی و حاصل آن بسیار ناچیز است.

ب - گله‌داری شبانی: یکی دیگر از انواع کشاورزی غیرتجاری در دنیا، معیشت گله‌داری شبانی است. این شیوه در بیابان‌ها، استپ‌ها و ساوان‌ها در قاره آفریقا، کشورهای عربستان، ایران و بخش‌هایی از خاورمیانه و آسیای مرکزی رواج دارد. از مشخصات عمده چرای شبانی، جابه‌جا شدن دائمی مردم با دام‌هایشان است که با هدف دسترسی به علوفه برای چرای دام‌ها صورت می‌گیرد. این جابه‌جایی‌ها بین زمین‌های هموار و کوهستانی

مناطق بیابانی و نیمه‌بیابانی انجام می‌پذیرد. ناحیه سرد توندر را نیز یکی از مناطق شبانی و کوچ‌نشینی دنیا محسوب می‌شود و نوع دام در این ناحیه، گوزن شمالی است. امروزه زندگی شبانی و چادرنشینی تقریباً در همه جای دنیا در حال نابودی است و بسیاری از چادرنشینان این نوع زندگی را کنار گذاشته و در روستاها و شهرها ساکن شده‌اند.

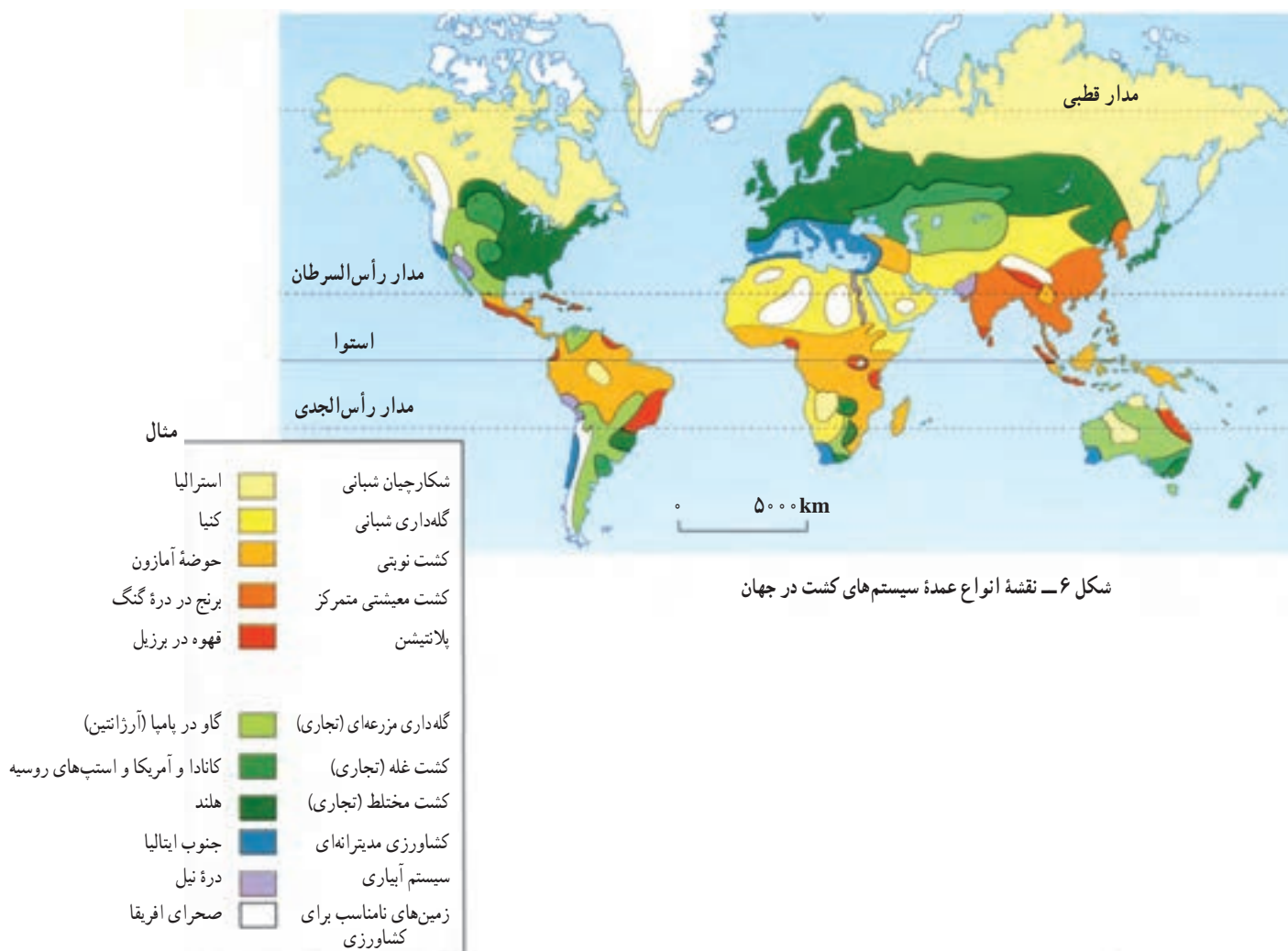
پ - کشت برنج غرقابی: این نوع کشاورزی در مناطق مرطوب آسیا شامل نواحی موسمی هند و بنگلادش، جنوب شرقی چین، ژاپن، اندونزی، فیلیپین و تایلند و... رواج دارد. در این شیوه، مزارع کوچک و اغلب یک هکتارند و کشاورزان بیشترین استفاده را از زمین می‌کنند. آنها در جایی که زمین‌های مسطح کم است - از جمله در دامنه‌های کم‌شیب - به تراس بندی زمین می‌پردازند. کشت برنج غرقابی کم‌محصول است و عده کمی را تغذیه می‌کند.

شکل ۴- کشت برنج غرقابی، بالی، اندونزی

شکل ۵- سوزاندن جنگل برای کشت نوبتی (آمازون)

شکل ۶- نقشه انواع عمده سیستم‌های کشت در جهان

نیز برای کشت تخصصی، منطقه وسیعی از جنگل‌ها را پاک می‌کنند و یک محصول را در آن می‌کارند. این محصول صرفاً جنبه تجاری دارد و برای بازار فروش تولید می‌شود و نه مصرف محلی. این نوع سیستم کشاورزی به کارگر زیاد نیاز دارد؛ بنابراین، مالکان و مدیران مزارع از کارگران مهاجر و سیاه پوست با مزد ارزان برای کارهای کشاورزی استفاده می‌کنند. در گذشته، در نواحی جنوبی ایالات متحده آمریکا از بردگان سیاه پوست برای کار در مزارع استفاده می‌شد. این کارگران مجبور به کار در هوای بسیار گرم و مرطوب بودند. محصولات تولید شده در این مزارع به مصرف اروپاییان و آمریکایی‌ها و به سایر نواحی دنیا صادر می‌شود. کشت و صدور این محصولات برای اربابان سود زیاد و برای بومیان فقر به همراه دارد. امروزه شرکت‌های چندملیتی* مدیریت تولید و کشت این مزارع را به عهده دارند.

در بین کشورهای آسیایی، ژاپن بیشتر از سایر کشورها از شیوه ماشینی کشت برنج غرقابی استفاده می‌کند. زارعان علاوه بر کشت برنج و چای و نیشکر به پرورش دام، طیور، کرم ابریشم و نگهداری ماهی در مخازن آب می‌پردازند.

سیستم کشاورزی تجاری

سیستم کشاورزی تجاری نیز شامل انواع متفاوتی است. در این جا کشت تخصصی تک محصولی، کشت غله و باغداری و دامداری تجاری معرفی می‌شود:

الف - کشت تخصصی تک محصولی (پلاتیشن)^۱: بازرگانان آمریکای شمالی و اروپا در قرن‌های هیجدهم و نوزدهم مزارعی را در نواحی استوایی به وجود آوردند که به کشت و تولید تخصصی یک محصول استوایی اختصاص داشت. در حال حاضر

محصولات عمده کشاورزی در کشت تک محصولی (پلاتیشن)									
کائوچو	موز	چای	شکر	قهوه	کاکائو	نخل روغنی	پنبه	تنباکو	

برداشت محصول به صورت ماشینی انجام می شود. معمولاً یک یا چند کشاورز ثروتمند مالک این مزارع اند. گاه این مزارع به صورت یک شرکت و اتحادیه بزرگ اداره می شوند. در این سیستم کشت، در کنار مزارع کارخانه هایی برای تبدیل و بسته بندی و توزیع محصولات در بازارهای مصرف پدید آمده است. به همین دلیل، در اصطلاح به آن کشت و صنعت می گویند.

● در باغداری تجاری، باغداران در زمینه کشت متمرکز انواع میوه، سبزی و انگور تخصص دارند و تولید محصول صرفاً برای فروش در بازار صورت می گیرد. معمولاً این نوع باغداری در بیشتر کشورهای صنعتی جهان دیده می شود. باغ های تجاری معمولاً در نزدیکی مراکز عمده شهری قرار دارند.

شکل ۷- کشاورزی تک محصولی، یک پلاتیشن در مالزی

شکل ۸- مزرعه کشت قهوه در برزیل (پلاتیشن)

شکل ۱۰- باغ های زیتون و پرتقال در یونان

پ- دامداری تجاری: در این سیستم، دامداران به همراه غله تجاری، دام را جهت استفاده از گوشت آنها پروراند می کنند. از خصوصیات عمده این نوع دامداری تولید محصول و نگهداری دام در محدوده یک مزرعه است و معمولاً کشاورزان، خود غذای دام هایشان را فراهم می کنند.

ایالات متحده آمریکا و اروپا از مهم ترین مراکز دامداری تجاری اند. گاهی نگهداری از دام ها به منظور تولید شیر و سایر لبنیات یا استفاده از پشم صورت می گیرد.

کشورهای استرالیا، زلاندنو، آفریقای جنوبی و آرژانتین در پرورش گوسفند تخصص دارند و بیش از نیمی از پشم دنیا را تأمین می کنند.

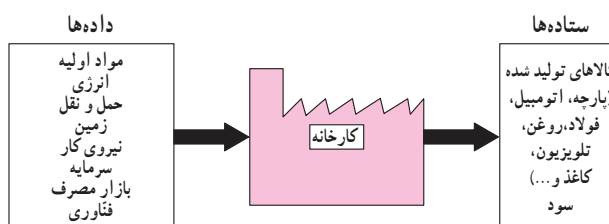
شکل ۹- دامداری تجاری، فرانسه

- ۱- با توجه به آنچه در فصل اول درباره خاک‌های ناحیه استوایی خواندید، بگویید چرا کشت نوبتی در این ناحیه به فرسایش شدید خاک منجر می‌شود؟
- ۲- کشت سنتی و تجاری را از نظر داده‌ها و ستاده‌ها مقایسه کنید.
- ۳- گله‌داری شبانی در کدام نواحی دنیا رواج دارد؟ قلمرو آن را نام ببرید.

صنعت

مکان‌یابی صنعتی

صنعت، فعالیتی است که در آن مواد اولیه و خام در کارخانه‌ها تغییر شکل می‌یابند و به کالای مورد استفاده تبدیل می‌شوند. به نمودار ۱۱ توجه کنید. فعالیت صنعتی نیز مانند کشاورزی یک سیستم است.

نمودار ۱۱- فعالیت صنعتی به عنوان یک سیستم

● انرژی: صنایع اولیه بیشتر در مکان‌هایی که به زغال‌سنگ

یا آب جاری دسترسی داشتند، ایجاد می‌شدند؛ مانند صنایع پارچه‌بافی در لانکسایر و یورکشایر انگلیس، اما به تدریج به دلیل وزن زیاد زغال‌سنگ و هزینه حمل و نقل آن، انرژی نفت و گاز جایگزین این ماده شد. انرژی الکتریکی نیز یکی از مهم‌ترین انواع انرژی است که می‌توان آن را تا مسافت‌های دور به کارخانه‌ها انتقال داد.

● زمین: کارخانه‌های اولیه بیشتر در زمین‌های کم‌وسعت

و مسطح بنا می‌شدند اما با بزرگ‌تر شدن کارخانه‌ها و افزایش تعداد آنها رفته رفته نیاز به زمین‌های وسیع و مسطح بیشتر شد. در مکان‌یابی صنعتی، بهتر است از زمین‌های غیرقابل کشاورزی که ارزان‌تر نیز هستند، استفاده شود.

ب- عوامل انسانی: نیروی کار، سرمایه، بازار مصرف

و حمل و نقل از عوامل انسانی مؤثر در مکان‌یابی صنعتی‌اند.

● نیروی کار: یکی از عوامل مهم در مکان‌یابی صنایع،

دسترسی به نیروی کار است. نیروی کار از دو بُعد اهمیت دارد: کمی (تعداد کارگران) و کیفی (مهارت و تخصص کارگران). در گذشته، تعداد کارگران اهمیت بیشتری داشت و امروزه با ماشینی شدن صنایع روز به روز نیاز به کارگران کمتر می‌شود و مهارت و تخصص آنها اهمیت بیشتری پیدا می‌کند.

● سرمایه: برای ایجاد یک کارخانه باید سرمایه و پول

کافی جهت خرید زمین، ماشین‌آلات، مواد اولیه، دستمزد کارگران و سایر هزینه‌ها فراهم شود. در گذشته بیشتر افراد شخصاً برای ایجاد کارخانه اقدام می‌کردند. امروزه بانک‌ها و دولت‌ها سرمایه مورد نیاز را فراهم می‌کنند و افراد نیز از طریق خرید سهام به سرمایه‌گذاری مبادرت می‌ورزند.

● بازار مصرف: نواحی مختلف از نظر میزان درآمد،

قیمت کالاها و حجم فروش و همچنین کشش تقاضا برای کالا

یک کارخانه‌دار قبل از ایجاد کارخانه باید عواملی را که در نمودار بالا به عنوان داده‌ها نمایش داده شده است، بررسی کند. این عوامل در مکان‌یابی هر کارخانه نقش مؤثری دارند. صاحبان صنایع با سنجش مجموعه امتیازات، مکان مناسب برای احداث یک کارخانه را انتخاب می‌کنند. عوامل مؤثر در مکان‌یابی صنعتی به دو گروه تقسیم می‌شوند: عوامل طبیعی و عوامل انسانی.

الف - عوامل طبیعی: مواد اولیه، انرژی و زمین از

جمله عوامل طبیعی به‌شمار می‌آیند.

● مواد اولیه: در گذشته اغلب صنایع در نزدیکی منابع و

مواد اولیه احداث می‌شدند. امروزه با پیشرفت وسایل حمل و نقل، نزدیک بودن کارخانه‌ها به مواد اولیه چندان الزامی نیست. البته هنوز برخی از صنایع مانند صنایع ذوب فلزات و صنایع غذایی به دلیل سنگین وزن بودن مواد اولیه یا زود فاسد شدن آنها در نزدیکی معادن یا مزارع شکل می‌گیرند. درواقع، حمل و نقل این‌گونه مواد به مناطق دور مقرون به‌صرفه نیست.

به طوری که این نواحی از نظر کمی و کیفی کالاهای صنعتی بیشتر نواحی جهان را تأمین می کنند. آمریکای شمالی، اروپا، شرق و جنوب شرقی آسیا از جمله این نواحی اند.

شکل ۱۲- روبات ها در حال ساختن اتومبیل در ژاپن

با یکدیگر تفاوت دارند. امروزه کشورهای صنعتی می کوشند تا بازارهای بیشتری برای فروش کالاهای خود و کسب سود بیشتر پیدا کنند. به همین منظور، گاه از انواع شیوه های نامناسب نظیر تبلیغات گسترده، جنگ و جاسوسی صنعتی استفاده می کنند.

● **حمل و نقل:** صنایع برای تأمین مواد اولیه و رساندن کالاهای تولید شده به بازار مصرف، به راه های ارتباطی و وسایل حمل و نقل نیازمندند. انتخاب وسایل حمل و نقل و نوع راه به وزن کالا، بُعد مسافت، ارزش و خسارت پذیری کالا و نظایر آن بستگی دارد.

نواحی صنعتی مهم دنیا

در برخی از نواحی دنیا، تجمع صنایع بسیار زیاد است؛

شکل ۱۳- نقشه نواحی صنعتی جهان

پ- شرق و جنوب شرق آسیا: کشور ژاپن از مهم ترین نواحی صنعتی در این بخش از جهان است. کمر بند صنعتی ژاپن در بخش توکیو - کیوشو قرار دارد. هنگ کنگ، مالزی، تایوان، کره جنوبی و سنگاپور نیز در یکی دو دهه اخیر به رشد قابل ملاحظه ای در زمینه صنعت دست یافته و به صادر کنندگان کالاهای صنعتی تبدیل شده اند. این امر بیشتر مرهون سرمایه گذاری های کشورهای خارجی - به ویژه ژاپن - در این کشورهاست.

الف- آمریکای شمالی: نواحی صنعتی آمریکای شمالی در دو کشور ایالات متحده آمریکا و کانادا وجود دارد. ناحیه صنعتی ایالات متحده آمریکا در شمال شرق آن و از آپالاش تا دریاچه های پنج گانه گسترده شده است.

ب- اروپا: مهم ترین نواحی صنعتی اروپا در غرب این قاره قرار دارد. ناحیه رور در کشور آلمان و نواحی صنعتی کشورهای انگلستان، فرانسه و شمال ایتالیا از نواحی مهم صنعتی اروپا به شمار می آیند.

هیچ کشوری از نظر منابع و مواد اولیه و همچنین کالاهای صنعتی خود کفا نیست؛ بنابراین، کشورها با یکدیگر به مبادله و تجارت می‌پردازند. تجارت جریان مواد، کالاها و خدمات از تولیدکننده به سمت مصرف‌کننده است. کشورهایی که ارزش صادرات آنها بیش از وارداتشان است، موازنه بازرگانی مثبت دارند و می‌توانند استانداردهای زندگی خود را بهبود ببخشند و با سود بیشتر سرمایه‌گذاری بهتری داشته باشند. کشورهایی که موازنه بازرگانی آنها منفی است، روزبه‌روز فقیرتر می‌شوند و مجبورند برای تأمین بودجه خود وام بگیرند.

● سازمان‌ها و پیمان‌های اقتصادی — تجاری^۱

بسیاری از کشورهای دنیا برای آن‌که بتوانند در تجارت بین‌المللی بهتر عمل کنند (تجارت خود را رونق دهند)، در قالب پیمان‌ها و سازمان‌های تجاری با یکدیگر متحد می‌شوند. این اتحاد معمولاً بین کشورهایی که دارای اشتراکاتی نظیر منابع معدنی، تولیدات کشاورزی و صنعتی مشابه فرهنگ مشترک یا روابط همسایگی اند، صورت می‌گیرد. در این جا چند نمونه از این پیمان‌ها را بررسی می‌کنیم:

الف — اوپک (OPEC): سازمان کشورهای صادرکننده نفت (اوپک) در سال ۱۳۴۰ تأسیس شد. پنج کشور عربستان، ایران، عراق، کویت و ونزوئلا که در آن زمان ۸۰ درصد نفت جهان را تولید می‌کردند، بنیان‌گذاران این سازمان بودند. سازمان اوپک با هدف جلوگیری از کاهش قیمت نفت در بازارهای جهانی به‌وجود آمد. سپس هشت کشور دیگر صادرکننده نفت به آن پیوستند. آیا می‌توانید از روی نقشه، کشورهای صادرکننده نفت عضو اوپک را نام ببرید؟ این کشورها در کدام قاره‌ها قرار دارند؟

پس از تشکیل اوپک و اتحاد کشورهای عضو، قیمت نفت به تدریج افزایش یافت. در دهه‌های اخیر کشورهای صنعتی که قبلاً خریدار نفت بودند و برای فعالیت صنایع خود به شدت به این ماده نیاز داشتند، به فکر صرفه‌جویی و استفاده از انرژی‌های جایگزین افتادند تا از میزان تقاضا برای نفت بکاهند. از طرف دیگر، با کشف استخراج نفت در نقاطی مانند دریای شمال، آلاسکا و مکزیک، قیمت نفت روزبه‌روز کاهش یافت.

امروزه سازمان اوپک می‌کوشد با در نظر گرفتن سهمیه‌ای برای تولید و صدور نفت در هر یک از کشورهای عضو، از عرضه‌های بیش از تقاضای این ماده ارزشمند جلوگیری کند. متأسفانه برخی از کشورهای عضو اوپک این سهمیه‌بندی را رعایت نمی‌کنند.

ب — آ. سه. آن: اتحادیه آسیای جنوب شرقی (آ. سه. آن) در سال ۱۹۶۷ میلادی به‌وجود آمد و اعضای کنونی آن عبارتند از: اندونزی، مالزی، فیلیپین، سنگاپور، تایلند و برونئی.

هدف از تشکیل این اتحادیه، بهبود وضع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشورهای عضو است.

پ — اِکو: سه کشور ایران، ترکیه و پاکستان در سال ۱۳۴۳ ش/ ۱۹۶۴ م. سازمان همکاری‌های اقتصادی (اِکو) را به‌وجود آوردند. هدف از تشکیل این سازمان، گسترش همکاری‌های اقتصادی بین این سه کشور بود.

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی برخی کشورهای جنوبی آن نیز به اِکو پیوستند به شکل ۱۴ نگاه کنید. در این شکل نام و محدوده جغرافیایی کشورهای عضو اِکو مشخص شده است. امروزه اعضای اِکو در زمینه‌های مشترکی چون مسائل زیست‌محیطی، اقتصادی و بازرگانی، ارتباطی و اجتماعی با یکدیگر همکاری می‌کنند. مطالعه موردی ۹ را بخوانید.

۱- چرا کاهش و نوسان قیمت نفت برای کشورهای عضو اوپک نگران‌کننده است؟

۲- امروزه نیروی کار بیشتر از نظر کمی اهمیت دارد یا کیفی؟ چرا؟

تحقیق کنید

کارخانه‌ای را در نزدیکی محل زندگی خود در نظر بگیرید. عواملی را که در مکان‌گزینی این کارخانه مؤثر بوده‌اند، توضیح دهید. گزارش خود را به دبیر تحویل دهید.

۱- برای مشاهده قلمرو سازمان‌ها و پیمان‌های اقتصادی به شکل ۱۱ فصل اول مراجعه کنید.

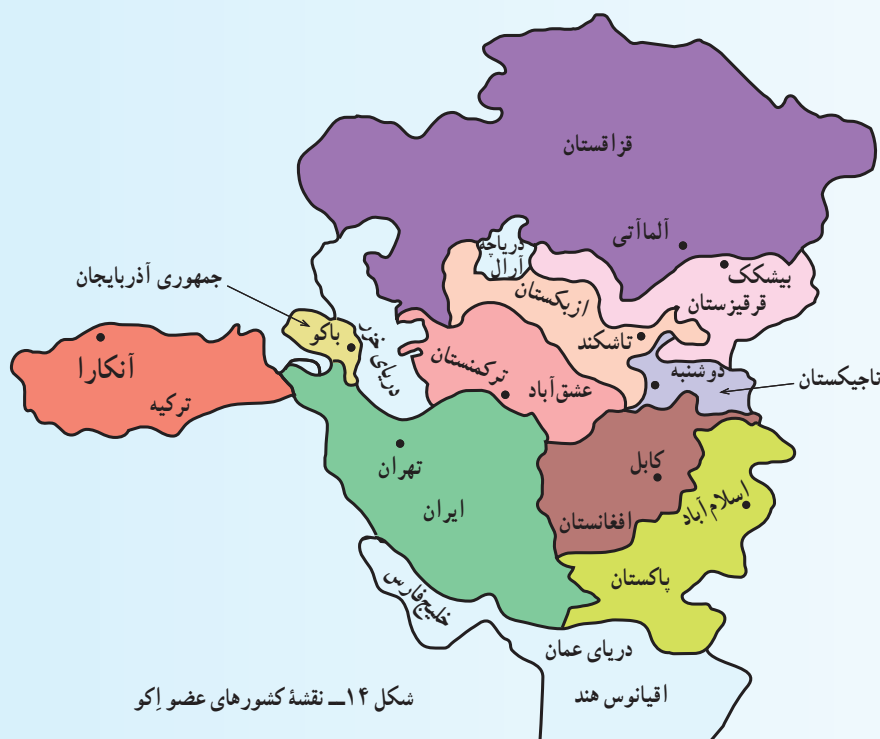
اکو

در سال ۱۳۴۳ ش/ ۱۹۶۴ م. هنگامی که سه کشور ایران، ترکیه و پاکستان پیمان عمران منطقه‌ای را تشکیل دادند، دلایل زیادی برای ایجاد چنین پیمانی وجود داشت؛ از جمله: (۱) همسایگی سه کشور، (۲) دسترسی به آب‌های دریای مدیترانه، دریای سیاه، خلیج فارس و دریای عمان، (۳) مسلمان بودن اکثریت جمعیت این سه کشور، (۴) موقعیت گذرگاهی مناسب که آنها را از یک طرف به اروپا و از طرف دیگر به هند و شرق آسیا مربوط می‌کرد. سال ۱۳۶۵ ش/ ۱۹۸۶ م. این سازمان به سازمان همکاری‌های اقتصادی یا اکو تغییر نام داد.

کشورهایی که پس از فروپاشی اتحاد شوروی به اکو پیوستند، خطوط مرزی و مشترکات تاریخی و فرهنگی و مذهبی با ایران دارند. برخی از این کشورها در گذشته جزئی از خاک ایران بوده و در زمان حکومت قاجاریه از ایران جدا شده‌اند. دریای خزر راه‌دریایی مشترک بین ایران و برخی از این کشورهاست و در اقتصاد این منطقه نقش بسیار مهم و حیاتی دارد. وجود ذخایر نفت و آبیان در این دریا زمینه همکاری‌های منطقه‌ای را افزایش می‌دهد.

اعضای اکو دارای موقعیت گذرگاهی بسیار مناسبی در جهان هستند و به آب‌های مهمی چون دریای خزر، دریای سیاه، دریای مدیترانه، خلیج فارس و دریای عمان دسترسی دارند. برخی از کشورهای اکو مانند افغانستان و قزاقستان که به دریاهای آزاد راه ندارند، با عضویت در این پیمان به راحتی می‌توانند به صدور کالاهای تولیدی خود پردازند.

اعضای اکو علاوه بر آبراهه‌ها از طریق راه‌های جاده‌ای و راه‌آهن نیز می‌توانند با آسیا و اروپا داد و ستد اقتصادی داشته باشند. از جمله این راه‌ها می‌توان به راه‌های عشق‌آباد به باجگیران، راه آهن مشهد - عشق‌آباد، بافق - بندرعباس و قزاقستان - چین اشاره کرد.

شکل ۱۴ - نقشه کشورهای عضو اکو

واژه‌ها و اصطلاحات

چشم‌انداز طبیعی **Natural landscape**: چشم‌اندازی که در آن و پدیده‌های طبیعی غلبه دارند.

چشم‌انداز فرهنگی **Cultural landscape**: چشم‌اندازی طبیعی است که مورد دخالت و بهره‌برداری گروه‌های انسانی قرار گرفته است.

حوضه آبریز: قسمتی از خشکی‌ها که با توجه به شیب و شکل زمین، آب‌های روان در آنها به پست‌ترین مکان موجود در پهنه آن جریان می‌یابد. پست‌ترین مکان یک حوضه ممکن است دریا، دریاچه، باتلاق، رود و... باشد که معمولاً نام آن را روی حوضه آبریز موردنظر می‌گذارند. مرز جدایی این حوضه‌ها از یکدیگر منطبق بر خط‌الرأس کوهستان‌ها است.

خلیج دهانه‌ای **Estuary**: همان دهانه رود است. یعنی جایی که کانال رود در محل اتصال به دریا عریض می‌شود و جریان آب حاصل از جزر و مد در آن برقرار است.

دریابار **Falaise**: برآمدگی با شیب بسیار تند، (90° – 15°) دارای پوشش گیاهی کم و یا فاقد پوشش گیاهی که درست در نقطه تماس خشکی با دریا پدید آمده است. دریابار با ساحل صخره‌ای تفاوت دارد و در سواحل غیر صخره‌ای مثلاً رسی نیز تشکیل می‌شود.

دلتا **Delta**: قطعه زمینی به شکل مثلث در مصب رود که در نتیجه برجای ماندن مواد حمل‌شده توسط رودها در دهانه آنها به وجود می‌آید. دلتا حاصل خیز است و اشکال گوناگون دارد. دلتاها در مواقع طغیان رودها در خطرند.

دیگرام سه‌گوش **Triangular graph**: از این نمودار معمولاً برای نشان دادن درصدها استفاده می‌شود. به‌خصوص در زمانی که مجموع کل سه عامل برابر 100 درصد گردد. در این نمودار نقطه مشترک از برخورد سه محور تشکیل می‌شود. برای نمایش توزیع نیروی کار شاغل در بخش‌های سه‌گانه اقتصادی یا درصد ترکیب خاک‌ها از این نمودار استفاده می‌کنند.

ساوانا **Savanna**: علفزارهای ناحیه مداری که شامل درختان به صورت منفرد و پراکنده است. ساوانا همچنین نام آب و هوای ناحیه مداری با یک فصل خشک و یک فصل مرطوب است.

ستون سنگی دریایی **Stack**: یک ستون سنگی برخاسته از دریا که از خشکی مجاور جدا است. ستون‌های سنگی دریایی از هجوم امواج به نقاطی که ساختمان زمین‌شناسی سستی دارند ایجاد می‌شوند و از فروریختن یک طاق دریایی به وجود می‌آید.

آنیمیزم **Animism**: مذاهب قبیله‌ای، این مذهب در واقع بت‌پرستی و پرستش ارواح روان در سنگ‌ها، باتلاق‌ها، جنگل‌ها و مانند آن است. این مذهب بیشتر در مناطق قطبی، بیابانی و جنگل‌های دورافتاده که شرایط بازدارنده محیطی وجود دارد، مشاهده می‌شود.

اسکیمو **Eskimo**: سرخ‌پوستان آمریکایی، قوم ساکن در سرزمین‌های قطب شمال را اسکیمو به معنی «گوشت خام‌خوار» نامیده‌اند. نیاکان قوم اسکیمو حدود ده‌هزار سال پیش در سیبری به سر می‌بردند. اسکیموها به مردم سیبری در آسیای شمالی و کمی هم به سرخ‌پوستان شبیه‌اند.

اورالیک – آلتائیک **Uralic – Altaic**: این گروه‌های زبانی منشأ آسیایی دارند (ناحیه اورال و ناحیه کوه‌های آلتایی در آسیای مرکزی). زبان‌های مجارستانی، استونیایی، فنلاندی و لایی از بزرگ‌ترین شعبه‌های خانواده زبانی اورالیک است. زبان‌های آلتائیک با رعایت سابقه تاریخی به سه طبقه تقسیم می‌شوند که عبارت‌اند از: ترکی، مغولی، مانچو و تانگوس.

ایگلُو **Igloo**: کلبه‌های یخی اسکیموها که با استفاده از بلوک‌های یخ فشرده ساخته می‌شود.

باتلاق **Swamp, marsh**: جایی پست که در آن آب می‌ایستد و نی و علف می‌روید. **تالاب یا مرداب ساحلی** **Lagoon**: آب شور و کم‌عمق که به وسیله زمین باریکی از دریا به‌طور کامل یا ناقص جدا شده باشد؛ مانند تالاب انزلی در جنوب بندر انزلی.

جریان‌های دریای طولی **Longshore currents**: یک جریان فرعی است که از برخورد مایل امواج به ساحل به وجود می‌آید. جهت آن موازی با خط ساحل است. مواد ریز مثل لای و ماسه‌های ریز به وسیله این جریان به موازات خط ساحلی حمل می‌شوند و کشش طولی مواد نام دارد. این پدیده خطر آفرین است؛ چون باعث مسدود شدن خلیج دهانه‌ای می‌شود.

جهانی شدن **Globalization**: فرآیندی که در آن در اثر مبادله فزاینده فرهنگی، سیاسی و اقتصادی بین کشورها و نواحی – در نتیجه توسعه وسایل ارتباطی – تفاوت‌های ناحیه‌ای به حداقل می‌رسند و نوعی همسانی و یکنواختی بین نواحی جهان به وجود می‌آید.

چشم‌انداز **Land scape**: بخشی از سطح زمین است که با توجه به شکل معینی از ناهمواری، آب و هوا، پوشش گیاهی و فعالیت‌های انسانی، چهره خاصی را پدید می‌آورد.

سیلوا selva: جنگل‌های متراکم بارانی ناحیه‌مداری (به‌ویژه ناحیه‌آمازون)
سیرک یخچالی Glacier cirque: گودالی عمیق و مدور با دیواره‌های
پرشیب در قسمت بالا دست کوه که برف و یخ در آن انباشته شده و یخچال
دژه‌ای را تغذیه می‌کند.

سیستم System: مجموعه‌ای از عناصر و اجزای یک پدیده که بر یکدیگر
تأثیرات متقابل دارند.

سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) Geographical Information system:
سیستمی که امکان دسترسی و بهره‌برداری از کلیه اطلاعات جغرافیایی را
فراهم می‌سازد و با تبدیل اطلاعات جغرافیایی به‌صورت دیجیتال و ذخیره آن
در رایانه، امکان بازنگری اطلاعات و وارد نمودن اصلاحات، تغییر مقیاس،
جنرالیزه نمودن نقشه و ثبت اطلاعات به صورت گرافیکی را فراهم می‌آورد.
امروزه GIS در بسیاری از رشته‌های علمی، مدیریت منابع طبیعی، شهرسازی،
کنترل محیط زیست، برنامه‌ریزی، جمعیت و نظایر آن کاربرد دارد.

شرکت چند ملیتی Multinational Company: شرکتی که عملکرد آن
در خارج از مرزهای یک کشور است. معمولاً بخش مرکزی و اداره‌کننده
این شرکت‌ها در کشورهای توسعه‌یافته و شعبه‌ها و کارخانه‌های مونتاژ در
کشورهای در حال توسعه ایجاد می‌شوند. امروزه در زمینه‌هایی چون نفت،
اتومبیل، رایانه، وسایل صوتی و تصویری شرکت‌های چند ملیتی بزرگی وجود
دارند که سالانه میلیون‌ها دلار فروش دارند؛ مانند کمپانی‌های آی.بی.ام،
سونی، تویوتا، فورد، رویال دچ‌شل.

شهر گریزی Counter urbanization: از دهه ۱۹۷۰ در کشورهای
توسعه‌یافته به‌خصوص در امریکای شمالی و اروپا، نوعی مهاجرت از شهرهای
بزرگ و مادر شهرها به نواحی روستایی انجام شده است. این مهاجرت
معکوس، با حومه‌نشینی فرق دارد و برخی روستاهای مرکزی با عملکردهای
خاص را شامل می‌شود.

طاق (Arch) دریایی: دروازه طبیعی میان یک توده سنگی که به‌وسیله
فرسایش شدید به‌وجود می‌آید. رایج‌ترین طاق‌ها در جایی به‌وجود می‌آیند که
دریا با استفاده از ضعف سازندهای ساحلی (مثلاً وجود درزها) در دو طرف
یک برآمدگی سنگی باریک، حفره‌هایی ایجاد می‌کند و این حفره‌ها به مرور
زمان وسیع می‌شوند.

طرح‌هادی روستایی: هدف این طرح‌ها، تجدید حیات و هدایت روستاها
از ابعاد اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی و توسعه و عمران روستاها است.

تهیه این طرح‌ها سه مرحله دارد که عبارت‌اند از: شناخت و ارزیابی وضع
موجود، تعیین ضوابط و ارائه پیشنهادها در جهت اهداف و تعیین محدوده
برنامه مورد نیاز.

کارست Karst: اصطلاح کارست از نام یک ناحیه سنگ آهکی کوه‌های
دیناری در سواحل دریای آدریاتیک گرفته شده است. اشکال کارستیک،
چشم‌اندازهای به‌وجود آمده از انحلال سنگ‌های آهکی است که ناشی از
عمل آب باران همراه با دی‌اکسیدکربن می‌باشد. از اشکال اصلی کارستی
می‌توان غارها، چشمه‌ها و دره‌های آهکی را نام برد.

گوتیک Gothic: یعنی وابسته به گوت‌ها. گوت‌ها اقوام آلمانی نژادند. زبان
گوتیک از زبان‌های آلمانی خاوری است، معماری سبک گوتیک، ادبیات
سبک گوتیک نیز وجود دارد.

لایروبی بندر: برخی از بنادر که در معرض کشش طولی مواد هستند و یا
در خلیج‌های دهانه‌ای قرار گرفته‌اند و ورود آبرفت به آن‌ها زیاد است و یا
در اثر تجمع فعالیت‌ها، تجمع زباله در آنها زیاد است نیاز به لایروبی دارند.
برای این منظور کشتی‌های مخصوصی با روش خاص مواد لایروبی‌شده را
در جای دیگر تخلیه می‌نمایند.

لاپلند Lappland: منطقه‌ای در مرز فنلاند و روسیه که محل زندگی اقوام
کوچ‌رو (لاپ‌ها) است.

موج‌شکن Break water: سازه‌هایی از جنس سیمان، سنگ و یا بتون‌آرمه
که برای حفظ تأسیسات ساحلی از خطر امواج و مقابله با تأثیر آن‌ها ساخته
می‌شود.

میکروکلیم Microclima: آب و هوایی که در محدوده‌های کوچک
به‌وجود می‌آید و ویژگی‌های آن از آب و هوای غالب منطقه اطراف متفاوت
است. آب و هوای محلی و در مقیاس کوچک به علت یک یا چند عامل
جغرافیایی در محل مانند جریان دریایی، کوه، پوشش گیاهی، فعالیت صنعتی
و نظایر آن پدید می‌آید.

واحد سیاسی Political unit: بخشی از کره زمین با ویژگی‌های خاص و
وسعت متفاوت که دارای نقش‌های سیاسی مختلف است مانند دهستان که
واحد سیاسی کوچک‌تر از یک کشور است و یا اتحادیه اروپا که بزرگ‌تر از
واحد سیاسی کشور است.

واحه Oasis: ناحیه‌ای آباد در وسط بیابان که به واسطه وجود آب
(نهر، چشمه، چاه و...) حاصل‌خیز می‌شود و توسعه می‌یابد.

